

*Mély, esti csendben
Úgy ég a csillag,
Miként emléked
Életemben.*

(Juhász Gyula: *Tavaszi táj*)

■ ■ ■ Előhang ■

Ezzel a könyvvel egy több évtizedes hagyományt szeretnék új életre serkenteni (a *Zentai Füzetekét*), s reményeink szerint idővel ismét egy új kiadványsorozatot útjára bocsátani, amelynek a *Tájkép- és portrévázlatok Zenta honlapjára* nevet adtuk, de megfelelő alkalomnak tartjuk arra is, hogy a *Zenta monográfiájával* fölfektetett „honlapot” további érdemes nevekkal gazdagítsuk. Jórészt olyanokéval, akiknek egész alakos ábrázolására majd csak a jövő művelődéstörténésze vállalkozhat, hisz többnyire még itt vannak közöttünk, velünk együtt alakítják a jelent s (értelem-szerűen) a jövőjüket is. Vannak közöttük olyanok, akiknek munkájáról és eredményeiről mindeddig csak futólag esett szó, mert még korainak látszott, hogy életművüket szintézisbe foglaljuk, hogy rendezett egésznek tekintsük, vagy hogy összetartozó, harmonikus egységet lássunk benne. Úgy véltük ugyanis, hogy – mint történelmünk alakulásának nemcsak alanyai, hanem egyszersmind tárgyai – maguk is még alakulófélben vannak. Az idők során azonban közülük többeknek is kiterebélyesedett s beért (némelyeknek sajnos már beteljesült) az életműve, s ez nemcsak indokolja, hanem egyenesen elvárja tőlünk, hogy megjelöljük helyüket városunk kulturális mappáján s fejlődésrendjében. E hely rögzítésében azonban nem kizárólag a minőség, a szellemi-művészi-tudományos alkotás értéke játszik szerepet, hanem magának az alkotónak a személye, életkörülményei, a városhoz fűződő kapcsolatai is, amelyek sokszor nem látványos külsőségekben, kézzelfoghatóan manifesztálódnak, hanem amire csak a „belső forma”, művük és alkotásuk struktúrája enged következtetni. Ez a kérdés azonban már az irodalmi-művészeti „kistenyészet” kérdéskörébe tartozik, s mint ilyen, a regionalizmus problémáját tárgyaló értekezések témája. Bennünket csak azért foglalkoztat, mert esetünkben egy földrajzi-történelmi lokalitás „honlapjáról” van szó, amelyben a „zentai” megnevezésnek kirekesztő funkciója is lehet, hisz bárki jogosan vetheti fel a kérdést: Hogyan és miféle megfontolás alapján jelöljük ki például a szenttamási, a topolyai, a csókai vagy más, sokszor jóval messzibb tájakról jöttek helyét e Tisza-parti Pantheon megszentelt kövei közt.

Egyszerűen mondva: annak folytán, hogy az ember karaktervonásai, szellemi, lelki, érzelmi, gondolkodásbeli, etikai magatartása, jelleme s teljes meghitt benső világa, következésképpen hovatarozása sem a lakhelyi illetőség ügye, nem a születési anyakönyvben olvasható bejegyzés kérdése, még kevésbé a lakosságnyilvántartó hivatal adatainak a velejárója. Sokkal inkább egy lélektani fejlődésfolyamat eredményének kell tekintenünk, amilyenről a tiszaszöllősi Zágon István vallott egy levelében e sorok jegyzőjének arra a mintegy negyven esztendeje föltett

kérdésre, hogy volt-e, s milyen a szerepe az ő zentai élményvilágának íróvá érlelődése folyamatában. (Közbevetőleg jegyezzük meg, hogy az itt „zentaiak” minősített Zágont a magyar irodalomkritikának nem kisebb rangú „européerjei”, mint Schöpflin Aladár és Ignó Pál majd két évtizeden át kísérik nyomon a Babits által szerkesztett *Nyugat*-ban. Az egyik tág körű analógiákra figyel fel írónk és a széles irodalmi horizontok között, a másik pedig nemcsak mesterségbeli tudását ismeri el, hanem azt is, hogy „a maga határain belül művész is”.)

Visszatérve az alapkérdéshez, azt mondhatjuk, hogy Zágon levele mindenféle elméleti okfejtésnél meggyőzőbben mutat rá az említett honlapra kerülésnek a motívumaira:

„Gazdálkodócsaládból születtem, de kis földünket, falusi házunkat már hatéves koromban újra elhagyták, és semmink se maradt. Apám csak közel fél esztendeig, pesti »hónapos szobában« átvészelt tartózkodásunk után jutott álláshoz. Gazdasági ispánnak szerződötték Rácalmásra. Itt kemény munka árán nagyon sokat tanult, elannyira, hogy néhány év múlva már mint jó hírű szakember kapott szerződést Léderer Artúr csókai birtokára. Intéző lett a macahalmi tanyán.

Itt édesanyám tanított betűvetésre, számolásra, és elemi iskolai magánvizsgáim után Pesten végeztem a gimnázium első két osztályát, nem éppen könnyű körülmények között...

Annál kedvesebb, szinte ragyogó emlékeimet őrzöm még ma is a zentai gimnázium felső hat osztályáról, ahol Orbán Károly volt az osztályfőnököm, Veress Árpád, doktor Fülöp Adorján és doktor Teleky István a legkedvesebb tanáraink...

Aztán jött a műegyetem, az első világháború négy esztendeje, és már azt se tudom, hogyan váltogattam a mérnöki pályát az írogatással. Elég az hozzá, hogy ma nyugdíjas mérnök vagyok, de az Irodalmi Alap és a PEN Klub tagja is, és – ha ez nem szerénység – elmondanám még, hogy a lexikonban olvasható darabjaim és filmjeim jó része bejárta fél Európát, és még ma sem öregedtek el annyira, mint jómagam, aki úgyszólván pillanatokon belül nyolcvanéves leszek, és ma már el se merem hinni, hogy a néhai Európa legelőkelőbb színházának, a bécsi Burgtheaternek művészei szerepelnek azon az egyetlen színházi plakáton, amelyet a sok közül eltettem mint büszke, de egy kissé sóhajtós emléket.

...És el szeretnék még mondani valamit, ami talán a legdöntőbb hatást gyakorolta az egész életemre. Az út mellett, amelyen nap mint nap bevitt bennünket, uradalmi gyerekeket egy sárga homokfutó Csókáról Zentára, terült el egy legelő. Akkoriban úgy hívták, hogy: »a Bara-alja«. Ősrégi, népvándorlási átvonuló- és temetkezőhely volt ez, ahol a Szegedi

Múzeum megbízásából Móra Ferenc vezette a régészeti ásatásokat. Itt ismerkedtem meg vele mint kis gimnazista, és később, katonakoromban a *Szegedi Napló* szerkesztőségében élvezhettem végig a közte és Juhász Gyula közötti vitákat és tréfalkozásokat.

Nem tudom, hogy a zentai gimnázium humanus légköre és a *Szegedi Napló* füstös levegője nélkül vállalkozni mertem volna-e a mérnöki körző mellett még az írói toll forgatására is. De most, amikor megindultan mosolygok arra a csoportképre, amelyet Sztudényi kántor úr kertjében készítettek a zentai gimnázium néhai hatodik osztályáról, és amelyen még él Bóbán Jóska, Vartus Feri, Burány Náci, Gere Kelemen meg a többi mind, mind, akiket annyira szerettem – ugyanakkor mélységes, hálás tisztelettel gondolok azokra, akik írói pályámon elindítottak: Móra Ferencre és Juhász Gyulára.”

Aligha szorul bizonyításra, hogy e sajátosan egyéni élményen alapuló, s önmagára az íróra vonatkozó „legdöntőbb hatást”, még ha az „otthonkeresés” és az „otthonteremtés” szándékában és indítékaiban esetenként más-más pszichikai tényezők játszanak is közre, egyetemesnek kell tekintenünk, s hasonló lelki élmények érlelő hatásának tulajdonítanunk. Akár „őshonos”, akár „adaptált”: ki-ki rátalál a maga „humanus légkörére” vagy éppen „füstös levegőjére”, ami aztán egy életre fogva tartja, még ha csak jelentéktelen apróság, bagatell darabja is életének. De amilyen bizzar és félrevezető lehet a fent leírt divatjelenség, a látszateurópaiság nyomozása a korabeli kritika részéről, nem kevésbé furcsa és egyoldalú a mi kritikai gyakorlatunk sem, amely ennek a felfogásnak éppen a fonákját szorgalmazza: mindenben és mindenáron a valódi, az autentikus, a töről sarjadt belső fejlődésű, integer, igazándi (ha már nem turáni, de legalább etelközi) „magyar” értékeket fogad el magáénak, ami nem egyéb, mint a „helyi színek” mai köntösbe bújtatott, avatag elmélete. Nekünk viszont Zágon „kisközösségi humanizmusának” az ösvényeit kell járhatóvá tennünk, hogy azon végre eljuthassunk a nagy közösségek országújtjára. Az itt felvázolt arcélek egyikének életművén töprengve jutottam el magam is arra a következtetésre, hogy nem a vezérek, az uralkodók, az állambölcsek vagy vallásalapítók tanításában kell keresnünk életünk támfalait és tartóoszlopait, hanem mindennapjaink élettényeiben, tapintható elemeiben, ezek összefüggéseiben, kölcsönhatásában, viszonyrendszerében és törvényszerűségeiben, amit a művészi érzékenységű lélek és a gondolkodó elme ismer fel, s tudatosít bennünk. Ennek révén Zenta az ottani ember számára már nem pusztán lakhely, hanem az Otthon apoteózisává magasztosul.

